

Εισαγωγή

Μιλώντας για γενικές συνταγματικές αρχές, εννοούμε τις αρχές εκείνες, οι οποίες ισχύουν στη συνολική έννομη τάξη, δηλαδή διέπουν τις σχέσεις τόσο του δημοσίου όσο και του ιδιωτικού δικαίου. Συνεπώς, ουσιαστικά πρόκειται για γενικές αρχές του δικαίου. Οι εν λόγω αρχές είναι κατ' αρχήν οι γνωστές γενικές ρήτρες του ιδιωτικού δικαίου (π.χ. καλή πίστη, χρηστά ήθη), αλλά και οποιαδήποτε συνταγματική αρχή. Το ότι μία συνταγματική αρχή μπορεί να ισχύει και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζει προκύπτει πλέον ρητά από το αναθεωρημένο άρθρο 25 παρ.1 εδ. γ' του Συντάγματος.

Μεταξύ των γενικών συνταγματικών αρχών συγκαταλέγεται και η αρχή της απαγόρευσης της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος που ορίζεται στο άρθρο 25 παρ.3 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο: « Η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται». Συναφής είναι και η διάταξη 281 ΑΚ κατά την οποία : « Η άσκηση του δικαιώματος απαγορεύεται αν υπερβαίνει προφανώς τα όρια που επιβάλλουν η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός του δικαιώματος». Η σχέση των δύο αυτών διατάξεων θα καταφανεί στη συνέχεια.

1.α. Ορισμός. Κατάχρηση δικαιώματος είναι η νομότυπη, πλην όμως υπερβολική και για τούτο μη ανεκτή από την έννομη τάξη άσκηση δικαιώματος. Η έννοια αυτή είναι ταυτόσημη στο δημόσιο και στο ιδιωτικό δίκαιο.

1.β. Χαρακτηριστικά. Από τον παραπάνω ορισμό προκύπτουν και τα χαρακτηριστικά της έννοιας της κατάχρησης:

α) Η κατάχρηση αποτελεί κατ' αρχήν νομότυπη άσκηση δικαιώματος. Ο καταχρώμενος το δικαίωμά του το ασκεί νόμιμα χωρίς να παραβιάζει συγκεκριμένη διάταξη.

β) Οστόσο ο καταχρώμενος προβαίνει σε υπερβολική συμπεριφορά. Αυτό το στοιχείο της υπερβολής αποτελεί την ειδοποιό διαφορά μεταξύ νόμιμης και τελικώς παράνομης συμπεριφοράς.

γ) Η υπερβολική συμπεριφορά δεν είναι ανεκτή από την έννομη τάξη.

δ) Το άρθρο 25 παρ.3 του Συντάγματος εφαρμόζεται τόσο στο δημόσιο όσο και στο ιδιωτικό δίκαιο. Απαγορεύεται όχι μόνο η κατάχρηση θεμελιωδών δικαιωμάτων αλλά και δικαιωμάτων παρεχομένων από το κοινό δίκαιο. Επιπλέον, η καταχρηστική συμπεριφορά μπορεί να προέρχεται είτε από φορείς θεμελιωδών δικαιωμάτων είτε από φορείς δημόσιας εξουσίας. Επομένως, το άρθρο 25 παρ.3 απαγορεύει και την κατάχρηση εξουσίας. Κατάχρηση εξουσίας υπάρχει όταν μια διοικητική πράξη φέρει όλα τα στοιχεία της νομιμότητας, εμφανίζει όμως εκτροπή από τον ηθελημένο από τον νομοθέτη σκοπό.

ε) Το άρθρο 25 παρ.3 του Συντάγματος εισάγει γενικό περιορισμό που αφορά όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα και συνεπώς γενικό περιορισμό της δράσης των ατόμων. Αυτό προκύπτει και από τη θέση της διάταξης στο τέλος του τμήματος που αναφέρεται στα θεμελιώδη δικαιώματα.

στ) Η έννοια της κατάχρησης ενέχει και το στοιχείο της εκμετάλλευσης. Ο καταχρώμενος το δικαίωμά του εκμεταλλεύεται την εξουσία που του παρέχει η έννομη τάξη για σκοπούς ξένους προς εκείνους για τους οποίους του παρεσχέθη το δικαίωμα. Επομένως, στην κατάχρηση δικαιώματος υπάρχει διάσταση μεταξύ του σκοπού του νόμου και του σκοπού για τον οποίο ασκείται το δικαίωμα από τον φορέα του. Ο φορέας του δικαιώματος το ασκεί προς σκοπό που αντίκειται προφανώς στο σκοπό της διάταξης που του το απονέμει. Εξάλλου, η κατάχρηση απαγορεύεται είτε υπηρετεί ιδιωτικό όφελος του καταχρωμένου είτε αποσκοπεί στην προσβολή της

έννομης τάξης.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι στην έννοια της καταχρήσεως δικαιώματος δεν ανήκει ο *animus nocendi*. Δεν απαιτείται η ύπαρξη πταισίματος, δηλαδή η έννοια της καταχρήσεως δικαιώματος είναι καθαρά αντικειμενική (τόσο στο άρθρο 25 παρ.3 του Συντάγματος, όσο και στο άρθρο 281 ΑΚ).

2. Η σχέση των άρθρων 25 παρ.3 του Συντάγματος και 281 ΑΚ. Νομολογία.

Διαμάχες προκάλεσε στη θεωρία και τη νομολογία η σχέση μεταξύ 25 παρ. 3 του Συντάγματος και 281 ΑΚ. Κατά τη σύγχρονη θεωρία το άρθρο 25 παρ.3 εφαρμόζεται σε δικαιώματα παρεχόμενα τόσο από το Σύνταγμα όσο και από το κοινό δίκαιο. Το άρθρο 281 ΑΚ αποτελεί εξειδίκευση της ανωτέρω συνταγματικής διάταξης και ενόψει της ενότητας της έννομης τάξης, επιβάλλεται η ταυτόχρονη εφαρμογή του και η χρησιμοποίηση των κριτηρίων που θέτει (α. καλή πίστη, β. χρηστά ήθη, γ. ο κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός του δικαιώματος), δεδομένου μάλιστα ότι η συνταγματική διάταξη δεν περιέχει κανενός είδους κριτήρια. Προς αυτήν την κατεύθυνση κινείται και η απόφαση 17/1978 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, σύμφωνα με την οποία το άρθρο 281 ΑΚ εφαρμόζεται αναλογικά και επί δημοσίων δικαιωμάτων-εν προκειμένω επί του δικαιώματος του δημοσίου κατά αμίσθων υποθηκοφυλάκων για απόδοση σ' αυτό δικαιωμάτων που εισπράττουν. Εξάλλου, με τις αποφάσεις Α.Π. 3254/1990 και 4919/1993 κρίθηκε ότι η απαγόρευση της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος ισχύει και στα πλαίσια της αναγκαστικής εκτέλεσης βάσει των άρθρων 25 παρ.3 του Συντάγματος και 281 ΑΚ.

Αντίθετα ο Μάνεσης διαφοροποιείται στο ζήτημα της ανάλογης εφαρμογής του άρθρου 281 ΑΚ και σε δημόσια δικαιώματα, στηριζόμενος στο δυαδισμό του δικαίου. Ειδικότερα δε, υποστηρίζει ότι το άρθρο 281 ΑΚ αποβλέπει στην προστασία ιδιωτικών συμφερόντων και ιδιωτικών δικαιωμάτων, ενώ το άρθρο 25 παρ.3 του Συντάγματος αποσκοπεί στην προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Με την άποψη αυτή συμφωνεί ο Δ. Τσάτσος και ο Π. Δαγτόγλου. Εξάλλου, με την απόφαση ΣτΕ 858/2000 κρίθηκε ότι η κατάχρηση δικαιώματος υπό την έννοια του άρθρου 281 ΑΚ δεν γίνεται δεκτή στο δημόσιο δίκαιο (εν προκειμένω το Δημόσιο αρνήθηκε να παραχωρήσει σε ιδιώτη γεωργό έκταση που ανήκε σε συνοικισμό). Το ίδιο έκρινε και η απόφαση ΣτΕ 3458/2000, σύμφωνα με την οποία η καταχρηστική άσκηση ιδιωτικών δικαιωμάτων δεν γίνεται δεκτή στο δημόσιο δίκαιο (αφορά σε διοικητική πράξη που επέβαλλε διακοπή εργασιών αμμοχαλικοληψίας λόγω των αρνητικών επιπτώσεων στον αρχαιολογικό χώρο της Ολυμπίας). Επιπλέον, στην περίπτωση που ζητήθηκε έκδοση πράξεως αναλογισμού αποζημίωσης για ρυμοτομούμενο ακίνητο για τμηματική εφαρμογή του σχεδίου πόλεως κρίθηκε με την απόφαση ΣτΕ 3637/1998 ότι το άρθρο 281 ΑΚ δεν εφαρμόζεται όταν η Διοίκηση ενεργεί βάσει διοικητικού νόμου.

3. Έλλειψη κυρώσεων. Περαιτέρω, το άρθρο 25 παρ. 3 του Συντάγματος δεν επιβάλλει κυρώσεις. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι πρόκειται για ατελή κανόνα δικαίου. Απλώς ο συνταγματικός νομοθέτης κατέλειπε στην νομοθετική εξουσία τον καθορισμό των κυρώσεων της καταχρηστικής άσκησης των δικαιωμάτων χωρίς να αποκλείει την επιβολή ποινικών κυρώσεων. Άλλωστε το Σύνταγμα δεν περιλαμβάνει ατελείς διατάξεις αλλά επιτακτικούς κανόνες δικαίου άμεσης ισχύος. Συνεπώς, η διάταξη αυτή δεν αποτελεί κατευθυντήρια διάταξη, αλλά είναι πλήρης νομικού περιεχομένου (αντίθετος ο Μάνεσης).

4. Διεθνή νομικά κείμενα. Αξίζει να αναφερθεί ότι η αρχή της απαγόρευσης

καταχρήσεως των ατομικών δικαιωμάτων έχει περιληφθεί σε πολλά διεθνή νομικά κείμενα: Πράγματι η αρχή αυτή περιλήφθηκε στο άρθρο 30 της Παγκόσμιας Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (1948) και στο άρθρο 5 παρ. 1 των Διεθνών Συμφώνων για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα και για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα (1966). Εξάλλου, το άρθρο 17 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ορίζει ότι: «Ουδεμία διάταξις της παρούσης Συμβάσεως δύναται να ερμηνευθή ως επαγομένη δι' εν Κράτος, μίαν ομάδα ή εν άτομον οιονδήποτε δικαίωμα όπως επιδοθή εις δραστηριότητα ή εκτελέση πράξεις σκοπούσας εις την καταστροφήν των δικαιωμάτων ή ελευθεριών, των αναγνωρισθέντων εν τη παρούση Συμβάσει, ή εις περιορισμούς των δικαιωμάτων και ελευθεριών τούτων μεγαλυτέρων των προβλεπομένων εν τη ρηθείση Συμβάσει». Τα διεθνή αυτά κείμενα από την επικύρωση και κύρωσή τους με νόμο αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου, σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου όχι όμως και του Συντάγματος.

Συμπέρασμα-περίληψη

Συμπερασματικά, από την παραπάνω ανάλυση γίνεται αντιληπτό ότι η αρχή της απαγόρευσης της καταχρηστικής ασκήσεως δικαιώματος που εισάγει το άρθρο 25 παρ.3 του Συντάγματος και το άρθρο 281 ΑΚ εφαρμόζεται τόσο στο δημόσιο όσο και στο ιδιωτικό δίκαιο ως στοιχείο περιοριστικό της δράσης των ατόμων και της Διοίκησης.